

Симеон Захариев

РЕЗБАРСКИ ТВОРБИ В СВИЩОВСКИТЕ ХРАМОВЕ „СВ. ДИМИТЪР“ И „СВ. АП. ПЕТЪР И ПАВЕЛ“

Simeon Zahariev

WOODCARVINGS IN TEMPLES “ST. DIMITAR” AND “ST. APP. PETER AND PAUL” IN SVISHTOV

Abstract: The subject of this text are the altar doors of the iconostasis in the temple “St. Dimitar” and the iconostasis at the temple “St. app. Peter and Paul” in Svishtov. Literary sources, field studies, and comparative material from other carvings give us reason to make suggest about the possible dating and attributing. It can be assumed that the woodcarving of the iconostasis in the church “St. app. Peter and Paul” in Svishtov is a work of carvers from the group of Georgi from Vidin. The work was created in the first half of the 19th century. Perhaps at the same time was made the holy gates of the altar of the other Svishtov church “St. Dimitar”.

Keywords: altar doors, iconostasis, temple, carvings, woodcarving, of Georgi from Vidin, 19th century, churches “St. Dimitar” and “St. app. Peter and Paul” in Svishtov.

Предмет на настоящия текст са олтарните двери на иконостаса в храм „Св. Димитър“¹ (обр. 1.) и иконостасът в храм „Св. ап. Петър и Павел“² (обр. 2., 3. и 4.) в Свищов. Двете църкви са най-старите в града и за тях се знае, че са съществували още през Средновековието³. След големия пожар в Свищов през 1810 г.⁴, при който храмовете оцеляват, се наложило тяхното преустройство. Това е

¹ Ганчев, С. Свищов: Принос за историята му. Свищов, 1929, с. 46. Попхристов, Г. Свищов в миналото. Свищов, 1937, с. 47. Повече за архитектурата на храма вж. Коева, М., П. Йокимов, Л. Стоилова. Православни храмове по българските земи. БАН, София, 2000, с. 39, вж. чертежите План и Напречен разрез. Вж. още Златев, Т. Българските градове по река Дунав през епохата на Възраждането. София, 1962, 103–105, чертежи с план и разрез, с. 106, обр. 103 и 104.

² Повече за архитектурата на храма вж. Коева, М., П. Йокимов, Л. Стоилова. Православни..., с. 71, чертеж на плана. Златев, Т. Българските..., 106–107, чертежите План и Разрез, с. 109, обр. 108 и 109. Корпус на стенописите от XVII век в България. БАН, София, 2012, с. 138.

³ Според сведенията и за двата храма се знае, че са свързани с името на Матей Бесараб. В църквата „Св. Димитър“ е запазен напестолен кръст, датиран от 1642 г. с ктиторски надпис „Даде го Матей воевода 1642“. Вж. Коева, М., П. Йокимов, Л. Стоилова. Православни храмове..., с. 39, с. 71. Повече за ктиторските портрети на Матей Бесараб и съпругата му вж. Корпус..., с. 138. Георгиева, Е. Ктиторските портрети в църквата „Св. св. ап. Петър и Павел“. – Любен Прашков – реставратор и изкуствовед, ВТУ, С. 2006, 186, с. 186, бел. 2. Авторката цитира устни сведения, дадени [от арх. Теофилов: „Архитект Теофил Теофилов е участвал в реставрационния екип на Атанас Атанасов при изпълнението на отводнителен дренаж около църквата, където е открита значително количество средновековна керамика от XIV в., както и основи на по-рано съществуващ храм.“

⁴ В града още преди големия пожар през 1810 г. съществуват шест църкви, девет метоха и два манастира. От бедствието са пощадени единствено два от по-старите храмове „Св. Димитър“ и „Св. ап. Петър и Павел“. „Св. Никола“ (сега „Св. Преображение Господне“), „Св. пророк Илия“, „Св. Георги“ и „Св. арх. Михаил“ са разрушени. Последните две църкви не са възстановени след пожара и практически днес не съществуват.

причината в тях да има иконостаси от периода на Възраждането, които са изработени в различно време. Прави впечатление идентичното композиционно и пластично решение на техните олтарни двери, което е причина посочените резбарски творби да бъдат разгледани заедно.

Изследователите причисляват светите двери на иконостаса в храм „Св. Димитър“ (обр. 1.) към творчеството на Георги резбар от Видин⁵, а автор на иконите, рисувани през 1879 г., е Захария Цанюв⁶. Някои от тях имат ктиторски надписи с годината на изписване. Авторски подпис стои върху иконата на св. Йоан Кръстител: „ѿконописѿцъ захарїя цѣ ѿ трѣвна 1879“. Другите икони са на св. Димитър, св. Стефан, Богородица, Иисус Христос и св. Николай. Иконата на св. Димитър в цял ръст върху проскинитария също е на Захария. Олтарните врати повтарят пластиката и до голяма степен композицията на царските двери на иконостаса в църквата „Св. Йоан Предтеча“ в Габрово (обр. 5), за които се знае, че са дело на Георги от Видин⁷.

В първоначалния си вид църквата „Св. ап. Петър и Павел“ е построена през първата половина на XVII век. Промените в сградата са направени след 60-те години на XVIII век⁸. Стените на първоначалната постройка са изписани през 1644 г.⁹, според ктиторския надпис, в който точната дата не е достигнала до нас, но годината на изписването е публикувана в по-стари издания, когато все още е била съхранена. Тази датировка съответства на сведенията, които имаме за някои личности, указани в ктиторския надпис – търновския архиепископ Макарий¹⁰ и влашкия войвода Йоан Матей Бесараб (1632–1654), чийто образ е изписан заедно със съпругата му Елена върху западната стена на притвора¹¹.

От времето на преустройството в храма, което е станало вероятно в началото на XIX век, има и иконостас. В литературата няма данни за иконите и иконостаса на храм „Св. ап. Петър и Павел“ в Свищов. Иконостасът най-вероятно е дело на майстори, свързани с Трявна, и е създаден в първите десетилетия на XIX век, за което говорят характерните особености и стилистиката на дърворезбата. Всяка от колонките на царския ред икони, както и колонките на апостолския ред икони, носи различна композиционна схема. Дърворезбата е пластична, дълбока и с разнообразни елементи, някои от които са характерни за тревненските резбари. В растителните мотиви от акантови стебла и листа, цветя и перлички са преплетени зооморфни и антропоморфни фигури, които разнообразяват всеки отделен фрагмент. Особено разнообразни са фигурите на птици. В композиционната схема на люнетите и лозовия фриз, както и на някои елементи, от които са съставени украсата на колонките и лизените на двата реда икони, светите двери (обр. 3. и 4.), кръжилото над тях и венчилката, се открива пластичният почерк на резбаря, работил иконостаса на църквата „Св. Йоан Предтеча“ в Габрово (обр. 5.). За него се знае, че е Георги от Видин, който се заселил в Трявна най-вероятно по икономически причини, когато гръдът е вече утвърден резбарски център, може би с цел да бъде намиран по-лесно. В този период в Трявна живеят и работят Кою Цонков, вероятно е бил жив и е работил Витан Стария, също

⁵ Друмев, Д., Тревненско резбарско изкуство. БАН, С. 1962, с. 137, обр. 111.

⁶ Цанева, Л. Зографи от Трявна. Славена, Варна, 2013, с. 29.

⁷ Друмев, Д., Тревненско..., с. 137. Авторът смята, че дверите са пренесени от друга църква, защото изглеждат чужди на „бедната обстановка наоколо“.

⁸ Корпус..., с. 138.

⁹ Пак там, с. 140 и цит. лит. Иконографската програма на стенописите е характерна за периода на изписването на храма. Освен традиционните изображения в зенита и регистрите на свода и по стените на църквата, тук са включени иконографските цикли на Великите празници, Страстите Христови, Чудесата Христови, фрагментарно запазени Богородичен цикъл и Богородичен Акатист. В олтара, вляво от проскомидийната ниша, има фресков надпис на поменик. В допълнително пристроения притвор на храма се съхраняват още античен капител, каменен купел и каменен надгробен кръст с надпис. При преустройството за оформяне на допълнително избит прозорец са използвани като споллии парчета от каменен надгробен кръст, също с надпис.

¹⁰ Тютюнджиев, И. Търновската митрополия през XV–XVII в. Ровита, В. Търново, 2007, 205–220.

¹¹ Между 1813 и 1836 г. в манастира е живял и работил Неофит Бозвели, който основава килийно училище. През 1831 г. за учител в училището към хилендарския метох е повикан от Рилския манастир Христати Павлович, а в двора е построено класно училище. Известно време тук пребивава св. Дамаскин Габровски – мъченик, загинал на християнската вяра през 1771 г. В двора на манастира са погребани големите дарители на Свищов – Димитър Ценов, дарил средства за построяването на Стопанската академия, и Елена и Кирил Аврамови, дарили средствата за построяване сградата за читалище и театър.

Симеон Цонков¹². С резбата на иконостаса в храм „Св. ап. Петър и Павел“ в Свищов може да бъде направен паралел и с други паметници, като олтарните прегради в църквата „Успение Богородично“ в Ловеч (строена през 1834 г.), в църквата на Троянския манастир (1835 г.)¹³, „Св. Богородица“ в Копривщица (1821 г.)¹⁴ – творби, за които е изказано предположение, че са работа на Георги резбар и неговата група. Вероятно през същия период са работени и светите двери в църквата „Св. Димитър“ в Свищов¹⁵, за които вече изразихме предположението, че са дело на резбаря Георги от Видин.

Иконите в храм „Св. ап. Петър и Павел“ са разнообразни. Царският ред на иконостаса е съставен от четири големи икони с образи на светци в цял ръст. Те носят характерните особености на живописиста от XIX век. Три от тях са с надписи на румънски език и са дело на румънски зографи. Четвъртата – на светите апостоли Петър и Павел – е с надписи на български език и може да бъде отнесена към творчеството на тревненските иконописци от средата на XIX век. Целият апостолски ред икони също носи белезите на тревненските икони. Живописиста по иконостаса – на кръста, в медальоните на лозовия фриз, на светите двери и върху цокълния регистър – също. В нишите на южната стена има по-ранна икона „Дейсис“ и икона на св. Харалампий¹⁷ на трон, а на северната стена – на св. Богородица с Младенеца и на св. Йоан Кръстител. Последните две носят също характеристиките на тревненската иконопис. На иконата на св. Богородица върху фона отдясно се чете авторски подпис: „рѣска цаню захаріевъ“ : сѣ село трѣвна“, което допуска останалите три икони, които носят същите колоритни и стилови характеристики, да са също негови. В надписа липсва дата, затова е трудно да предположим кога точно са създадени, което би допуснало, че иконостасът е работен по същото време. Най-вероятно живописиста по иконостаса, както и апостолските икони, са изписани от Цаню Захариев (роден между 1785 и 1790 г.)¹⁸, което е свидетелство за творби на тревненски зографи в Свищов през този период. Съвсем логично те са работили в сътрудничество с резбари от Трявна или свързани с Трявна. Очевидно в първите десетилетия на XIX век в Свищов работят тревненски иконописци и резбари.

Олтарната преграда до лозовия фриз е била полихромирана с позлата, както и венчилката. Наскоро е нанесен златен бронз върху цялата повърхност на иконостаса, с което резбата губи от пластичните си качества.

В търсенето на паралели, които могат да послужат като сравнителен материал при анализирне на композиционните и стиловите особености на дърворезбата на иконостаса, е открита една малко известна, непубликувана, резбарска творба в старата църква „Св. арх. Михаил“ на Чекотинския манастир, Ботевградско¹⁹ (обр. 6. и 7.). Там се съхранява дърворезбен иконостас с икони, които днес се намират в отлично състояние, реставрирани са²⁰. Царските икони са изпълнени от самоковски майстори, като носят почерка на някой от второто поколение самоковски зографи – може би Димитър Зограф или Йоан Иконописец. Стилистически напомнят повече за иконите на Йоан Иконописец, работил през

¹² **Василев, А.** Български възрожденски майстори. С. 1965, с. 656, обр. 422. Според автора Георги резбар от Видин е „един от най-талантливите ни резбари“. Върху иконостаса в църквата „Св. Йоан Предтеча“ в Габрово се е подписал в апостолския ред икони, обр. 423: „масто гесѣрга сѣ видинъ прѣселеніе егѣ трѣвна 1814“.

¹³ **Друмев, Д.,** Тревненско резбарско изкуство. БАН, С., 1962, 140–141.

¹⁴ **Василев, А.** Български..., с. 656. **Мавродинов, Н.** Изкуството на Българското възраждане. С., 1957, с. 106. <http://svetimesta.com/Revival-churches>, 10.10.2017 г., 8:50 ч. Според моето виждане това твърдение следва да се подкрепи със сравнителен анализ на други резбарски творби, което да послужи за доказателство на представената хипотеза. Композиционните решения на отделни елементи наистина са подобни, но в пластичния почерк има известна разлика.

¹⁵ **Друмев, Д.,** Тревненско резбарско изкуство. БАН, С., 1962, с. 141.

¹⁶ **Друмев, Д.,** Тревненско..., с. 137, обр. 111. Върху иконостаса в храм „Св. Димитър“ иконите са на Захария Цанюв, работени през 1879 г. Вж. текста по-горе и **Цанева, Л.** Зографи..., с. 29.

¹⁷ Иконата на св. Харалампий като стил се различава от двете икони, работени от Цаню Захариев. Някои особености на живописиста са по-близки до творчеството на еленския зограф Йордан Михов. Това предположение следва да бъде подкрепено с по-задълбочен стилов анализ.

¹⁸ Повече за зографа вж. у **Цанева, Л.** Зографи..., с. 26.

¹⁹ http://www.bulgariamonasteries.com/chekotinski_manastir.html, 20.07.2017 г., 14:45 ч., където може да се узнае повече за историята на манастира.

²⁰ Сведенията за художествените ценности в старата църква на Чекотинския манастир имам от о. Михаил, игумен на манастира. Реставрационните работи са извършени от Татяна Иванова.

40-те години на XIX век, когато зографът твори вече със сина си Никола, нарекъл се сам Образописов. Върху южната стена в резбована рамка с пластични елементи в стилистиката на иконостаса – рамена, люнет и ажурен завършек отгоре – е монтирана икона с образа на св. Мина на кон. Иконата има авторски подпис върху сребърния кант, ниско долу, в който се казва, че е изпълнена от „Иванчо Хаджи... от Габрово“²¹ през 1842 г. Горният (дейсисен/апостолски) ред икони на олтарната преграда вероятно е също негово дело. За иконостаса се смята, че е работен от тревненски резбари²². Удивителното в него е, че в композиционно и стилово отношение могат да се открият много общи белези с някои от цитираните по-горе храмове, дело на Георги резбар от Видин и групата негови помощници или ученици, с които той е работил. Впечатление прави близостта в решенията на светите двери от Чекотинския манастир, които са в тясна връзка с олтарните врати в църквата „Св. Йоан Предтеча“ в Габрово. По-горе вече беше изказано предположението, че дърворезбата на иконостаса в църквата „Св. ап. Петър и Павел“ в Свищов най-вероятно е дело на същата резбарска група. Горната част на дверите като пластично изграждане също е много близка до това от Чекотинския манастир. Подобни като пластика са още двете фигури на змейовете от венчилката. Един мотив, много характерен за Георги резбар от Видин, е двуглавият орел с корона. Така е решена рипидата на олтарните двери и в Чекотинския манастир, и в църквата, именувана на двамата апостоли в Свищов, но и тази от светите двери на иконостаса в храм „Св. Димитър“ в Свищов²³, за която е изказано също предположение, че принадлежи на неговата ръка.

Всички тези разсъждения водят към някои по-сериозни обобщения, макар че засега нямаме писмени данни, които да ги потвърдят. Едно сведение все пак е от особено значение, че иконата на южната стена в старата църква на Чекотинския манастир е рисувана от Иванчо Хадживасилев от Габрово, която е приложена заедно с иконостаса от ктитора Мария от Правец²⁴. Дали той е и майстор на дърворезбата, засега е невъзможно да се каже. Може да се допусне обаче, че логично резбарите също идват от Габрово. Георги от Видин работи в Габрово, смята се, че негов ученик е Петър резбар от Габрово. Това дава основание да бъде изказано предположението, че иконостасът в църквата „Св. арх. Михаил“ в Чекотинския манастир е много вероятно да е творба на самия Георги резбар от Видин или на майстори резбари, които са обучавани или работили с него. Иконостасът е създаден през 40-те години на XIX век, може би през 1842 г.

Не е известна друга датирана творба на резбарската групата на Георги от Видин освен иконостаса в църквата „Св. Йоан Предтеча“ в Габрово (1814). Иконостасите в Ловеч и Троянския манастир са работени след построяването на храмовете, т.е. в края на 30-те години на XIX век. Прието е, че един от неговите ученици е Петър резбар от Габрово, който се подписва върху табла на иконостаса в храма „Св. Никола“ в Плевен (1845), а не знаем кои са другите му помощници. Посочената олтарна преграда в Чекотинския манастир е работена около 1842 г. Затова може да се допусне, че ако групата на Георги Видинлията е работила дърворезбата на иконостаса в църквата „Св. ап. Петър и Павел“ в Свищов, творбата е създадена в първата половина на XIX век. Вероятно по същото време са работени и светите двери от олтарната преграда на другата свищовска църква „Св. Димитър“.

ЛИТЕРАТУРА

Василев, А. Български възрожденски майстори. С., 1965. [Vasilev, A. Balgarski vazrozhdenski maystori. S. 1965]

²¹ **Цанева, Л.** Зографи..., с. 38. Става дума за зографа Иван Хадживасилев от Габрово, който според авторката е „не само добър иконописец, но и добър резбар и църковен певец“.

²² Опитите ми да открия някаква информация за иконите и иконостаса в този храм бяха неуспешни. Иконите отсъстват в наскоро излязлото от печат изследване на Е. Генова за второто поколение самоковски зографи. В изданията за българската възрожденска дърворезба иконостасът също не е намерил място. Изглежда това се дължи на факта, че Чекотинският манастир много дълго време е бил в забравя и едва през 90-те години на XX в. започва неговото обновяване.

²³ **Друмев, Д.** Тревненско..., с. 137, обр. 111.

²⁴ **Василиев, А.** Български..., с. 558. Авторът точно цитира надписа от иконата на св. Мина: „Сиа Икона приложи Мария ѿ Правецъ за дъшевно ихъ спасение со съз иконостасъ барбаръ 1842: 26: число; рска Иванчо Хаджи... Габрово.“

- Ганчев, С.** Свищов: Принос за историята му. Свищов, 1929. [Ganchev, S. Svishtov: Prinosa za istoriyata mu. Svishtov, 1929.]
- Георгиева, Е.** Ктиторските портрети в църквата „Св. св. ап. Петър и Павел“. // *Любен Прашков – реставратор и изкуствовед*, В. Търново: „Св. св. Кирил и Методий“, 2006. [Georgieva, E. Ktitorskite portreti v tsarkvata „Sv. sv. ap. Petar i Pavel“. – Lyuben Prashkov – restavrador i izkustvoved, V. Tarnovo: Univ. izd. „Sv. sv. Kiril i Metodij“, S., 2006.]
- Друмев, Д.** Тревненско резбарско изкуство. С.: БАН, 1962. [Drumev, D. Trevnensko rezbarsko izkustvo. Sofia: BAN, 1962.]
- Златев, Т.** Българските градове по река Дунав през епохата на Възраждането. София, 1962. [Zlatev, T. Balgarskite gradove po reka Dunav prez epohata na Vazrazhdaneto. Sofia, 1962.]
- Коева, М., П. Йокимов, Л. Стоилова.** Православни храмове по българските земи. БАН. София, 2000. [Koeva, M., P. Yokimov, L. Stoilova. Pravoslavni hramove po balgarskite zemi. Sofia: BAN, 2000.]
- Корпус на стенописите от XVII век в България.** София: БАН, 2012. [Korpus na stenopisite ot XVII vek v Balgaria. Sofia: BAN, 2012.]
- Мавродинов, Н.** Изкуството на Българското възраждане. С., 1957. [Mavrodinov, N. Izkustvoto na Balgarskoto vazrazhdane. S., 1957.]
- Попхристов, Г.** Свищов в миналото. Свищов, 1937. [Pophristov, G. Svishtov v minaloto. Svishtov, 1937.]
- Тютюнджиев, И.** Търновската митрополия през XV–XVII в. В. Търново: Ровита, 2007. [Tyutyundzhiev, I. Tarnovskata mitropoliya prez XV–XVII v. V. Tarnovo: Rovita, 2007.]
- Цанева, Л.** Зографи от Трявна. Варна: Славена, 2013. [Tsaneva, L. Zografi ot Tryavna. Varna: Slavena, 2013.]
- http://www.bulgariamonasteries.com/chekotinski_manastir.html, 20 .07. 2017 г., 14:45 ч.
- <http://svetimesta.com/Revival-churches>, 10.10. 2017 г., 8:50 ч.

Обр. 1. Свети двери от иконостаса в храм „Св. Димитър“ в Свищов

Обр. 2. Иконостасът в храм „Св. ап. петър и Павел“ в Свищов

Обр. 3. Свети двери от иконостаса в храм „Св. ап. Петър и Павел“ в Свищов

Обр. 4. Горната част на иконостаса в храм „Св. ап. Петър и Павел“ в Свищов

Обр. 5. Свети двери от иконостаса в храм „Св. Йоан Предтеча“ в Габрово

Обр. 6. Свети двери от иконостаса в храм „Св. арх. Михаил“ в Чекотинския манастир, Ботевградско

Обр. 7. Фрагмент от иконостаса в храм „Св. арх. Михаил“ в Чекотинския манастир, Ботевградско